

D3	A pályázó neve: Dr. Szvák Gyula	A pályázat azonosítója: 2012TKI587
----	---------------------------------	---------------------------------------

RÉSZLETES KUTATÁSI TERV

A 2003–2011 között két cikluson át folyamatosan működő MTA-ELTE Történeti Ruszisztikai Kutatócsoport – élve az MTA új kiírása adta lehetőséggel – ezennel tovább működésére nyújtja be pályázatát.

E kutatócsoport – annak ellenére, hogy un. „kis” kutatócsoportnak minősült – fennállása során jelentős eredményeket ért el. 2003 és 2011 között összesen 180 tudományos publikáció született: köztük 43 könyv és 4 PhD disszertáció. Mivel a publikációk kb. egynegyede idegen, elsősorban orosz és angol nyelven íródott és az eltelt időszak alatt számos nemzetközi konferenciát tartottunk, tényként rögzíthetjük, hogy kutatócsoportunk nemzetközi beágyazottsága jelentős, tevékenysége elismert.

Ez a pályázat a 2011-ben támogatandónak ítélt, de végül támogatást nem elnyert kategóriába sorolódott, amelyről a szakmai bírálatok számunkra hízelgő módon nyilatkoztak. Ennek okán – megfogadva előbbieik tanácsait – a pályázat lényegi részeit változatlanul hagyva, a fő kutatási irányt továbbra is a következő címmel jelölt témakörben határozzuk meg:

A „nemzet” historikuma, reneszánsza és legitimációja Oroszországban (kitekintéssel Kelet-Európára): a nemzeti identitás történelmi alapjai (források és historiográfia)

Az ELTE–MTA Történeti Ruszisztikai Kutatócsoportja a legutóbbi öt évben Állam és nemzet: az orosz és kelet-európai hatalmi doktrínák a nemzeti-kulturális sajátosságok kontextusában a 10–20. században (források és historiográfia) című témában folytatta kutatásait. Ezt az motiválta, hogy a nemzet (és az állam) történelmi szerepének 1989 utáni ismételt felértékelődése mellett nem mehet el szó nélkül a történettudomány.

Új pályázatunk deklaráltan a korábbi tovább folytatásán, bővítésén alapul, amely messzemenően hasznosítani kívánja az eddigi eredményeket és azokra alapozva óhajta megvalósítani új céljait.

Eddigi kutatásainkban a „nemzet és állam”-problematikában az állami, hatalmi ideológiákra helyeztük a hangsúlyt. Most a nemzet, mint történelmi tény és mint „elképzelt”, konstruált képzetrendszer kialakulásának, „modernné” válási, klasszikus folyamatának, majd 20. századi reneszánszának vizsgálatára fókuszálnánk, figyelemmel – mintegy kitekintésként – 21. század eleji utóéletére is. A kutatás kronológiai kerete adott, bár a kezdet vitára adhat okot. A történetírás mai mainstreamje a nemzetet jellemzően modern fogalomnak tartja. Mi vizsgálat alá vennénk az ún. „középkori nemzetet” is, minthogy sok vonatkozásban kísérteties hasonlóságot mutat a „modern” nemzettel. A regionális kerettel kapcsolatosan megjegyezzük, hogy „Kelet-Európát” olyan történeti-földrajzi realitásnak tartjuk, amely történelmileg változott formában és tartalommal, de az utolsó ezer év európai történelmében fennállt és lehetőséget ad egy nagy régió fejlődési törvényszerűségeinek összehasonlítására. E régióban külön kezeljük az Orosz Birodalmat, amelynek kutatása műhelyünk alapfeladata, de amely a tágan értelmezett Kelet-Európában egyébként is olyan specifikus fejlődési variánst képez, amely külön vizsgálatot igényel. Ebben az értelemben „az oroszokon túli” Kelet-Európa a kutatásban csak járulékosan, mint az egyetemes történeti összehasonlítás terepuma jelenik meg.

Magától értetődik, hogy ebben a kontextusban a nemzeti identitások szerkezeti jellegzetességeinek komparatív vizsgálatára nagy gondot fordítunk: tervezett kutatásunk középpontjába állítjuk. A téma feldolgozatlansága következtében a projekt jelentős részben új források feltárására és a nemzetközi viszonylatban is hiányzó historiográfiai alapkutatásokra épül.

A '90-es években Oroszországban megerősödött az etnikai nacionalizmus, az etnikai nacionalista diskurzus előtérbe kerülése a nemzeti, nemzetiségi problémák kutatása felé fordította

a figyelmet az orosz történettudományban is. Az elmúlt években – folytatva a szovjet történettudomány ezen irányú, figyelemre méltó eredményeit (pl. V. M. Kabuzan) – számos forráskiadvány és tanulmánykötet látott napvilágot.

A kutatás egyik célja, hogy figyelemmel kísérje a keleti szláv, skandináv, iráni, altáji, kaukázusi, uráli népek együtt élésének történetét, demográfiai sorsuk alakulását, az asszimiláció és akkulturáció, illetve az etnoszok eltűnési és keletkezési folyamatát. Ebben kitüntetett szerep jut uráli nyelvrokonaink és a keleti szlávok kapcsolata tanulmányozásának.

Bár a kutatás fő árama a modern nemzettudat, a kutatási terv egyik eleme az orosz nép genezisének vizsgálata: hogyan alakult ki a keleti szláv törzsek és más etnoszok kölcsönhatásából az orosz nép, mint „etnográfiai realitás”. További terv a primer források alapján az etnikai változások egyfajta adattárszerű összegzése.

Az újkor és legújabb kor vonatkozásában figyelmet érdemel az oroszországi nemzeti születés(ek) vizsgálata és összehasonlítása a kelet-európai nemzetté válás folyamatával, a tipológiai egyezések és különbözőségek feltárása Kelet-Európában és Oroszországban. A 19. századi nemzeti ébredés mellett itt különös jelentőséggel bírnak az egykori Orosz Birodalom, ill. Szovjetunió 20. század során függetlenné váló peremterületei, ahol szinte a szemünk előtt játszódik le a nemzetté válás folyamata, a nemzeti múlt feltárásának, alkalmasint megkreálásának procedúrája. E folyamatok egybevetése egyes közép-kelet- és délkelet-európai nemzetállamok historiográfiájával szintén a megkerülhetetlen feladatok közé tartozik

A nemzeti kérdés történetének vizsgálata a különböző tudományterületeket átfogó interdiszciplináris megközelítést feltételez, együttműködve a nyelvészeti, uralisztikai, irodalomtudományi, néprajztudományi, altajisztikai műhelyek képviselőivel, ideértve nemcsak a hazai, de a külföldi, elsősorban oroszországi partnerintézményeket.

A jelzett kutatási téma historiográfiai előtörténelével kapcsolatban azt kell megjegyezni, hogy az államszocialista korszakban a marxista osztályfelfogást képviselő történészek többsége a Szovjetunióban és az egész térségben alapján úgy vélekedett, hogy a „nemzeti kérdés lényegében megoldott”. Magyarországon azonban kifinomult vita folyt e tematikában 40 éven keresztül, Mód Aladár, Molnár Erik, Szűcs Jenő és hosszan sorolhatnánk a neveket, mégis a vita minden korszakban legitimációs ideológiai-politikai megrögzöttségekkel kapcsolódott össze.

Ez az irányzat nemcsak a szovjet szellemi fejlődéssel mutatott integrációs tendenciákat, hanem erős európai, sőt világrendszerbeli kötődésekkel is rendelkezett: Eric Hobsbawm, Immanuel Wallerstein, Jürgen Kocka, Fernand Braudel, hogy csak a szimbolikus nevekkel operáljunk. Noha a kelet-európai társadalmak fejlődése az államszocializmus korszakában „ideológiaérzékeny” sajtószereket hordozott, a román, magyar, csehszlovák, lengyel, jugoszláv vagy szovjet történetírás még a 20. század történetét illetően is (amely pedig a legközelebb állt a politika legitimációs szükségleteihez) produkált önálló eredményeket, amelyek egy része még napjainkban sem kerülhető meg.

Mégis a jellemző megnyilvánulás a historiográfia területén az volt, hogy az egyetemes történelem tulajdonképpen megmaradt a történetírás periferiáján, olyan kutatók jelenlétében is, mint Kosáry Domokos, Makkai László, Niederhauser Emil, Ormos Mária, Palotás Emil és mások, a magyar történelem egyfajta „kiegészítésének”. Noha ez is regionális sajátosság volt, hiszen más szomszéd országokban ez még inkább jellemző fejlődési vonásként rögzült.

A mi történeti ruszisztikai kutatócsoportunk a ruszisztikára nem mint elkülönült történeti részdiszciplinára, hanem, mint az egyetemes történetírás részére tekint, ezért meghatározó kutatási módszerünk a komparatiztika, ami tükröződik szervezeti keretünkben is. A kutatócsoport bázisát így az ELTE BTK Történeti Ruszisztikai Tanszéke és Kelet-Európa Történeti Tanszéke képeznék, de a közös munkába bevonnánk a Pécsi Tudományegyetem BTK Kelet-Európa és a Balkán Története és Kultúrája Kutatási Központját és Modernkori Oroszország és Szovjetunió Történeti Kutatócsoportját, valamint a Debreceni Egyetem BTK Egyetemes Történeti Tanszékét is.

Az új kutatócsoport ezzel lényegében integrálná a legjelentősebb hazai ruszisztikai műhelyeket és a Kelet-Európa történetével foglalkozó egyetemi tanszékeket. Ezzel az MTA égisze alatt megvalósulhatna a hazai ruszista műhelyek közös tudományos erőfeszítésén nyugvó átfogó kutatás, amely nemcsak a magyar, de a nemzetközi tudományos életben is párját ritkító, irányt mutató vállalkozás ígérését rejt magában. Egyúttal tudománypolitikai szempontból harmonizál az EU "Keleti Partnerség" programjának (az EU és Oroszország közötti térség országaiban az EU-standardok erősítése) célkitűzéseivel.

Az önálló történeti ruszisztikai műhely létjogosultságát az is aláhúzza, hogy eddigi kilenc éves tevékenysége során jelentős szerepet játszott a kétoldalú magyar-orosz tudományos kapcsolatok karbantartásában, illetve fejlesztésében, végleges megszűnése így pótolhatatlan és nehezen megmagyarázható hiányt jelentene.

Magyarországon a tudományos struktúrában jelenleg nincs olyan intézmény, amely a tervezett projektet megvalósíthatná. ELTE-bázisú régi-új kutatócsoportunk tudományos pluralizmusra épülő konzorcium-jellegű összefogása azonban garancia lehet a megoldásra.

Végezetül megemlíteném, hogy a kutatócsoport a ruszisztikai szakmai utánpótlás biztosítását szintén feladatának tekinti, hiszen a tervezett alkalmazási létszámból hárman- hárman 30, illetve 40 év alattiak.

Az alábbiakban ismertetjük a kutatás prioritásait:

I.

A, A Kijevi Rusz és a széttagoaltság időszaka

2013: A középkori nemzettudat (natio) megjelenési formái: a latin és szláv források fogalomhasználatának összehasonlítása. A „középkori nemzet” historiográfiai kérdései

2013–2014: Az elit szemléletmódjának változása a Rusz nyugati régióiban a dinasztiaaváltások hatására

2015–2016: A dinasztiaaváltástól az új közösség (natio/народность) megjelenéséig: Polocktól Belaruszig

B, „A keleti szlávoktól az oroszokig.” Az orosz nép etnogenezise és etnikai folyamatok a Ruszban a 10–15. században

2012–2013: A Kijevi Rusz népei a 10–11. században

2013–2014: A Rusz népei 12–13. században, a tatárjárásig

2014–2015: A Rusz népei a tatárjárástól a 14. század végéig

2016–2017: A Rusz népei a 15. században

II.

A, A Moszkvai Rusz és Cárság kora

2012–2013: Az öröklés kérdése és a hatalmi szimbolika megjelenése a nagyfejedelmi végrendeletekben

2014: Az orosz nemzeti öntudat kialakulásának gyökerei a 14–15. századi források alapján

2015–2017: Fejedelmi és bojár családok: elitvizsgálat a nagyfejedelmi és fejedelmi végrendeletek és megállapodások tükrében

2012–2013: Az állam és az egyház közötti küzdelem Oroszországban a 17. század második felében

B, A cári hatalom ikonográfiája a Romanovok trónra kerülésétől

2012–2016: A cári hatalom képi ábrázolása és annak változása az ikonokon, metszeteken, könyvek címlapjain

2014–2015: A hatalom ikonográfiája Oroszországban a 17–20. században

2015–2017: Az ikonábrázolás transzformációja a bolsevik és szovjet vizuális propagandában

III.

Ortodox nyugat-ellenes hitvédő irodalom és proto-nacionalista diskurzusok Kelet-Európában és a 16–17. századi orosz képviták

2012–2013: 16. századi orosz képteológia. Ivan Viszkovatij ügye (1553–1554).

2014–2015: 17. századi képviták. Latin- és zsidó-ellenes polémia a középkori szláv teológiai irodalomban és a polémia vizualizációja

2015–2017: Görög és szerb hitvédő irodalom a Habsburg Monarchiában. Ráckeve és Székesfehérvár szerb templomainak falképei (18. század) és a korabeli ortodox polemikus irodalom.

IV.

„Nemzetek” és nemzeti mozgalmak az orosz hatalmi politikában és diplomáciában a 18–19. században

2012–2013: Európai ügyek: lengyel és finn kérdés; itáliai és német államok az orosz diplomáciában

2014–2015: A keleti kérdés és a Balkán az Orosz Birodalom terjeszkedő terveiben és expanziós politikájában

2016–2017: Expanzív politika és a politikai reformok kérdése Moldvában és Havasalföldön (1812–1834)

V.

A, Az orosz „nemzet” és állam felzárkózási és modernizációs kísérletei az európai alkotmányossághoz és jogrendhez a 19. században és a 20. század első két évtizedében

2012–2013: I. Sándor és reformjai (1801–1820); az alkotmányosság kérdése az orosz kormányzati politikában és azon kívül (1801–1825)

2013: Dekabrista elképzelések Oroszország modernizációjáról, európai jogállammá válásáról

2014: II. Sándor gazdasági és társadalmi modernizációja, különös tekintettel az országban döntő jelentőségű agrárkérdésre

2015: Az orosz konzervatívok és a szélsőjobb felfogása a nemzetről, a jogállamiságról és Európáról

B, Az orosz hatalmi doktrínák a hosszú 19. században

2013–2014: Konzervatív hatalmi doktrínák a „hosszú” 19. századi Oroszországban

2015–2016: Orosz radikálisok az állam ellen (1825–1914)

2017: Az 1905. október 17-i manifesztum és az 1906. április 23-i alaptörvények elemzése, az Orosz Birodalom korlátozott alkotmányos monarchiává alakulása

VI.

20. századi kulturális megnyilvánulási formák

2012–2014: A 20. század elejének egyedülálló orosz gondolkodásmodellje: az orosz kozmizmus. Párhuzamok a 20. és a 21. század elejének szinkretikus gondolkodása között

2015–2016: Miért volt divat Oroszország Európában a 20. század első két évtizedében? (És miért nem Magyarországon?)

2016–2017: 20. századi kulturális megnyilvánulási formák megújításának forrásvidékei: nemzeti gyökerek és összeurópai karakterek. Párhuzamok a magyar és az orosz modellben

2012–2017: Szovjet-magyar filmes kapcsolatokat, 1945–1989: nemzeti értékrendek közvetítése a kritikai fogadtatásban

VII.

A, Az Oroszország-kép változásai és ruszofóbia Közép-Kelet-Európában a 19–20. század folyamán, különös tekintettel Magyarországra

2013: A 19–20. századot felölelő magyarországi ruszofóbia a pánszlávizmussal való összefüggésében

2014: A német nyelvterület ruszofóbiájának összehasonlítása a magyarországgal

2015: A ruszofóbia és ruszofília értelmezése az orosz szakirodalomban, illetve ezek felbukkanása a közép-kelet-európai térség államaiban

2016: Az Oroszország-kép változásai Közép-Kelet-Európában

2017: A ruszofóbia, a nemzet-nemzetállam fogalma Közép-Kelet-Európában

VIII.

A, 2012–2017: A nemzeti kérdés és nacionalizmus Oroszországban, a Szovjetunióban és Kelet-Európában

B, 2012–2017: A magyar nemzeti identitás a Szovjetunióban és Ukrajnában, 1945-től napjainkig

C, 2012–2013: A nemzet-vita a szovjet és a magyar történetírásban

Budapest, 2012. január 10.



Prof. Dr. Szvák Gyula
pályázó